

שכתב שדוקא אם הוסיף שני בדי ערבה שהכפיל מצוותם – פסל, אבל הוסיף בד אחד לא פסל (עפ"י לחם משנה שם). ואין הדבר מוסכם (ע' אגרות משה ח"א יג. וע"ע באה"ל לד ושבת הלוי ח"א קעט, ג. ושם כתב עוד שאם הכפיל את כל המינים – לא פסל אף להרמב"ם).

ד. תנן, לולב של אשרה ושל עיר הנדחת – פסול. ופירושו: בכגון אשרה שבזמן משה רבינו, שהיו מצווים לשרפה בכניסתם לארץ (והרי 'כתותי מכתת שיעוריה'. רש"י), אבל לולב של עבודה זרה (כגון ששימשו בו לכבדה או עבודה בו. רש"י), לא יטול ואם נטל יצא (רבא).

א. לפי פירוש אחד בתוס' (וכן פירש הר"ן), מדובר בעבודה זרה של נכרי שיש לה ביטול [ובשאר ימות החג שאין צריך 'לכם'], אבל בשל ישראל – אין לה ביטול עולמית וצריך לאבדה הלכך פסולה (והקשו התוס' על פירוש זה).

והראב"ד פירש אפילו ביום טוב ראשון ובשל ישראל, ומדובר במשמישי ע"ז והע"ז עצמה ביד גוי, שהואיל ויכול הגוי לבטל הע"ז, ממילא מתבטלים גם משמשיה שביד ישראל (והר"ן פסק בדבר שמא אין מועיל להם ביטול. ולכאורה קשה בלא"ה הלא ישראל מצווה לאבדם בכל רגע, ומדוע לא יחשב משום כך 'כתותי מכתת שיעוריה', הגם שיש אפשרות רחוקה שהגוי יבטל הע"ז. ושם מדובר רק באופן שאין יכול לאבדו בפועל, כגון שנטל הלולב מהנכרי לזמן ומחוייב להחזירו).

ולפירוש אחר בתוס' מדובר אפילו בשל ישראל ובאילן שנטעו ולבסוף עבדו, וכדעת חכמים (בע"ז מח) שלא נאסר להדיוט אא"כ נטעו מתחילה לכך. ולדעת רבא יצא בו אפילו ביום טוב ראשון, שנחשב 'לכם' מפני שמותר להדיוט. ואולם לפי לשון אחת בגמרא (שם) הדבר ספק האם כשר למצוה או פסול משום מיאוס.

ורבנו תם פירש שמדובר לאחר ביטול דוקא [ואעפ"י כ' לכתחילה לא יטול משום שמואס להשתמש בו למצוה], אבל קודם ביטול – לא יצא (וכן כתב הכסף-משנה בדעת הרמב"ם (לולב ח). וע"ש בשער המלך ובשו"ת פרי יצחק י. ואולם הרשב"א והר"ן נקטו שלאחר ביטול כשר לכתחילה. ובעה"מ כתב שבין קודם ביטול בין לאחר ביטול כשר ולכתחילה לא יטול. ולאחר ביטול יכול לזכות בה ולצאת אף ביום הראשון). והוזכרה דעה זו ברמ"א (ע' או"ח תקפו, ג. תרמט, ג. ואולם בשעת הדחק שאין לו לולב אחר יש לסמוך על רוב הפוסקים שיצא אפילו קודם ביטול, ואפשר שצריך גם לברך עליו, ואם יודמן לו אח"כ לולב אחר – יטלנו שוב בלא ברכה. עפ"י משנ"ב ושעה"צ תקפו שם).

ב. לולב של איסורי הנאה [שאינו מיועד לשריפה], מתבאר מתוך דברי התוס' (לה. ד"ה לפי) שפסול ביום הראשון משום שאין בו דין ממון ואינו בכלל 'לכם' (וכן דעת רש"י וראב"ד שם). ויש חולקים (עפ"י ריטב"א שם; מגן אברהם תרמט סק"כ בדעת הרמב"ם).

דפים לא – לב

ס. מה דין הלולב באופנים דלהלן?

א. נקטם ראשו.

ב. נסדק.

ג. כפוף; קוויץ; עקום, דומה למגל; חרות.

ד. נפרצו עליו; נפרדו.

ה. ניטלה התיומת או נחלקה.

ו. לולב דליל עלים; לולב שעליו עולים בצד אחד בלבד.

רכח

א. נקטם ראשו – פסול.

לדעת הראב"ד, נקטם ראש השדרה. והרא"ש חולק וסובר שאפילו נקטמו ראשי העלים בלא השדרה פסול, וכן נקט בשלחן ערוך, שנקטמו רוב העלים העליונים. והתוס' (כט:) צדדו אף בנקטם התיומת [אך כשיש שתי תיומות לא נפסל אלא אם נקטמו שתיהן]. וכן נקטו המגיד-משנה והר"ן להחמיר ולפסול. וכן פסק הרמ"א. וכן כתב הריטב"א להחמיר בנקטם ראש עלה האמצעי אפילו בכל שהו. וכן דעת הגר"א להחמיר. ואולם אין דין זה ברור באחרונים, ולכן במקום הדחק מקלים בזה (עפ"י שער הציון תרמה, כח). וכשאין אחר, מברכים על הלולב אפילו נקטם עלה האמצעי [יש אומרים: דוקא נקטם מקצתו אבל לא רובו. וי"א אפילו נקטם כולו]. אבל נקטמו רוב עליו – אין לברך עליו אף לא בשעת הדחק אלא במקום שנוהגים לברך על כל הפסולים בשעת הדחק (עפ"י רמ"א תרמה, ומשנ"ב).

ב. רב הונא אמר שלולב שנסדק כשר. והקשו על כך מהברייתא ואמר רב פפא שהברייתא פסלה באופן שנעשה כ'הימנך' (= כלי של סופרים בעל שני ראשים).

א. פרש"י: לא שנסדקו ראשי העלים או השדרה אלא הלולב גדל כמין שתי שדראות, מחצית עלים לכאן ומחצית לכאן.

והערוך פירש שעלי התיומת נפרדו זה מזה. וכ"כ הרמב"ם, שנתרחקו שני סדקיו עד שנראו כשנים. ופירשו הפוסקים (ט"ז והגר"א ושא"א תרמה, ז – עפ"י הר"ן) שאפילו נסדק רק מקצת מהעלה האמצעי ונתרחב הסדק עד שנראה כשתים – פסול. ויש מפרשים אפילו לא נחלקה התיומת כלל רק העלים הסמוכים לה נחלקו ממנה עד שנראה כשנים (עפ"י מגן אברהם).

ב. בשיעור פירוד התיומת עד שנראה כשתים, יש מחמירים בדבר והזהירו שעל פי רוב כשנחלק בראשו אפילו מעט נתרחקו ונעשו כ'הימנך' (עפ"י לבושי שרד תרמה). ויש אומרים דוקא ריחוק מרובה מאד זהו שיעור 'כ'הימנך' ואינו מצוי כל כך (עפ"י מהרש"ם).

ג. כפוף (שראשו שוחה ונכפף), קוויץ (רש"י: שיוצאים בשדרתו עוקצים כמו קוצים. הערוך: שנצמת ונכווץ. וכן י"ג: 'כוויץ'), עקום דומה למגל – פסול. ודוקא עקום לפניו אבל לאחוריו כשר, שכן ברייתו (רבא). ואם נתעקם לצדדים, נחלקו שתי לשונות בדברי רב נחמן אם כלפניו הם או כלאחוריו. חרות (– קשה, שנעשה חריות) – פסול. דומה לחרות (התחיל להתקשות ועדיין לא נעשה עץ) – כשר.

א. הריטב"א כתב שהוא חושש לאותם לולבים שראשי עליהם כפופים, אפילו רק ראש עלה אמצעי. ואין לי טעם ברור להכשיר. וכן מבואר בר"ן. ואילו הרא"ש (בתשובה כד, י) כתב שלא מסתבר להחמיר בו, שכפיפת הראש אין נקראת כפיפה ואין להוסיף על הפסולים שמנו חכמים – 'אני אוהב אותו יותר לצאת בו לפי שאין העלין נחלקין ותיומתו קיימת'. ויש שלא גרסו 'כפוף' בין הפסולים, וסוברים להכשיר מפני שדרך גידולו הוא (ע' במאירי ובספר המכתם).

ב. הפרי-מגדים מסתפק לפסול לולב שעליו מהודקים ביותר שהרי הוא כעץ (ע' הליכות שלמה י הערה 2 שברשימת ההידורים שרשם הגרשו"א לעצמו, כתב שלא יהיה כפות כעץ).

ד. נפרצו עליו – פסול. נפרדו – כשר. רבי יהודה אומר: יאגדנו מלמעלה (כפת תמרים – כפות).

א. רש"י מפרש 'נפרצו' – נתלשו, שאינם מחוברים לשדרה אלא על ידי אגודה. 'נפרדו' – מחוברים הם אלא שנפרדו לכאן ולכאן כענפי אילן.

והתוס' חולקים ומפרשים 'נפרצו' – שהעלים מחוברים לשדרה אלא שנחלק כל עלה ועלה לשנים (וכ"פ הראב"ד וכן הסכים הר"ן). ויש מפרשים: שנדלדלו העלים מהשדרה שאינם עולים עמה אלא תלויים למטה (ערי"ף; מגיד משנה; רמ"א תרמה, ב). וכן אם נעקרו ממקום חיבורם בשדרה ועדיין מעורים קצת, אעפ"י שאינם תלויים למטה (משנ"ב שם).
וברוב העלים מדובר (תוס' עפ"י התוספתא; ר"ן). ואם השדרה מגולה פסול אפילו בנשירת מקצת עלים (ר"ן).

ב. בספר אור זרוע (מובא בהגהות אשרי) כתב שאם נפרדו עליו משדרתו, יאגדנו מלמעלה שיהיו העלים עולים מן השדרה, וכשר.

והר"ן פירש שלדעת תנא קמא כיון שראוי לכופתו – אין הכפיתה מעכבת. אכן אם נתקשו רוב העלים באופן שאי אפשר להצמידם לשדרה – פסול. וכן הובא בפוסקים (טור ב"י ורמ"א תרמה, ב, 4).

ה. ניטלה התיומת – פסול (רבי יהושע בן לוי). נחלקה התיומת – נחלקו שתי לשונות בדברי ריב"ל אם כשר אם לאו.

א. רש"י ותוס' (כאן ובב"ק צו.) מפרשים 'נחלקה התיומת' – ששני העלים העליונים העולים מהשדרה נחלקו זה מזה ונסדקה השדרה עד העלים שלמטה מהם. וכן נקט בספר אור זרוע (ח"ב שו. וכתב שסומך על כך למעשה).

ובה"ג מפרש: שנחלק העלה האמצעי, הדבוק בגבו.

ב. להלכה נחלקה התיומת פסול, כלשון אחרונה. יש מפרשים: שנחלקו רוב העלים, ברובם, אבל נחלקו מקצת העלים, אפילו נחלק העלה האמצעי – כשר (עתוס' ב"ק צו; טור וב"י תרמה, ג כפי שפירש במשנ"ב). ויש מפרשים שנחלק העלה האמצעי [ואם הם שנים, אף אם נחלק אחד מהם. ב"ח וא"ר] עד השדרה (רמ"א, עפ"י תרומת הדשן צב. ושם כתב 'נחלקה עד למטה מן העליון'). ורובו ככולו, אבל נחלק מקצתו אין להחמיר כלל (הגר"א).

ולכתחילה מצוה מן המובחר נוהגים ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל, כי יש מחמירים אפילו במקצת [שע"י הנענועים רגיל להיסדק כולו. ולדעה זו י"א שאין להחמיר אלא בטפח וי"א אפילו במשהו]. על כן אם יש לו לולב אחר, טוב יותר לברך עליו, אבל מדינא אין לחוש לזה כלל כל זמן שלא נחלק רובו. ואין צריך לברך על לולב חברו משום כך (עפ"י משנ"ב שם).

ג. בשאר הימים, נחלקה התיומת – כשר (אחרונים, משנ"ב תרמה סקי"ז).

ד. עלי התיומת שאינם שוים ברחבם; כל שהחלק הצר מכסה את רוב רוחב העלה הרחב – שפיר דמי. וכן הדין כשעלה אחד נמוך מעט מחברו – כשר (עפ"י הליכות שלמה י, ד).

ה. לולב בעל שתי תיומות, יש מהגאונים שפסלוהו (עתוס' ורא"ש כאן ותוס' ב"ק צו.). ואין כן דעת שאר הפוסקים. ובבכורי יעקב (תרמה סק"ט) כתב שלכתחילה יש לחוש בדבר. והמנהג להכשירו לכתחילה, ומ"מ הידור יש בדבר להקפיד על עלה אחד (עפ"י הליכות שלמה י, א).

ו. שנינו: ציני (= דקלי) הר הברזל – כשרה. פירוש, לולבים שהעלים שלהם מועטים וקצרים. ואמר אביי (וכן סייעו מהברייתא): לא שנו אלא שראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, אבל אין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה – פסול.

מרש"י במשנה משמע שפסולו משום 'הדר' כששדרתו מגולה. וכן כתב הלבוש (הובא במשנ"ב תרמ"א סק"כ). וכ"מ מפשט לשון הירושלמי המובא ברא"ש סי' ב לענין לולב שנשרו עליו ושדרתו ערומה. ויש שצדדו לומר שאין שם 'לולב' עליו, כדין לולב שנפרצו עליו עד ששדרתו מגולה (ער"ן והו"א ובה"ל ר"ס תרמ"א), ושמא יפסול אף במקצתו לפי דעה זו (ע' אר"י ש"ר).

לולב העולה בהוצא אחד – בעל מום הוא ופסול.

פרש"י: שכל עליו מצד אחד. ויש מפרשים: שעליו אינם כפולים אלא אחת אחת מתחילת ברייתם (עפ"י רמב"ם ועוד).

האופן הראשון, פסול כל שבעת הימים. והאופן השני – ספק (עפ"י ריטב"א, מובא במשנ"ב תרמ"א סק"ג).

ויש מי שפירש, שעלה אחד בלולב עולה מעיקרו עד ראש שדרו, וכיון שנשתנה משאר לולבים – בעל מום הוא ופסול (תשובת שר שלום גאון סב, ומובא ברא"ש).

דף לב

סא. מהם שיעורי הדס וערבה ולולב?

אמר רב יהודה אמר שמואל: שיעור הדס וערבה – שלשה (טפחים). ולולב – ארבעה, כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפה [כדי לנענע בו]. ורבי פרנך אמר רבי יוחנן: שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפה.

רבי טרפון אומר: באמה בת חמשה טפחים. ופירש רב דימי שיעורו לחומרא; אמה בת ששה טפחים (היא האמה הרגילה), עשה אותה בת חמשה (טפחים גדולים), שלשה טפחים מהם להדס. ורבינן פירש לקולא; אמה בת חמשה טפחים (בינוניים), עשה אותה לששה (טפחים קטנים), צא מהם שלשה להדס. רב הונא מסר משמואל שהלכה כרבי טרפון [ופירשו דבריו כרבינן, ששיעורו טפחים ומחצה בינוניים], ואף על פי שאמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה – לחומרא לא דק.

א. יש מן הגאונים שנקטו כרבי טרפון ולחומרא. ואולם הריצ"ג הרא"ש והר"ן נקטו לקולא כרבינן וכפי שנקט שמואל, לשער שלשה בטפחים קטנים [ונחלקו הדעות לשיטה זו בטפח העודף של הלולב, האם גם הוא משתער בטפחים קטנים או בבינוניים. והובאו שתי הדעות בשו"ע תרנ"א]. ויש פוסקים כתנא קמא ששיעור ההדס שלשה טפחים רגילים שהם י"ב אגודלים (עפ"י רמב"ם ז, ח, הו"כ בשו"ע כדעה שניה). וכתב הרמ"א שכן נוהגים לכתחילה.

והלכה כרבי יוחנן שדרו של לולב צריך לצאת מן ההדס טפה. וכתב הר"ן שאם ההדס ארוך יותר משיעורו צריך להגביה הלולב שתהא שדרתו בולטת טפה מההדס. וכן משמע מלשון הרמב"ם (מגיד משנה). וכן נקטו הפוסקים (או"ח תרנ"ב).

ב. שיעור שלשה טפחים בהדס וערבה וארבעה בלולב, הרי הם מדאורייתא, מהלכה למשה מסיני כשאר שיעורים (עתוס' ז: ד"ה סיכך. וכן נקט בשפ"א). ויש מי שצדד לומר ששיעור הטפח הנוסף בלולב אינו אלא מדרבנן כדי לנענע בו (עפ"י ערוך לנר גדה כו בדעת הרא"ש. ע"ע באור הלכה תקפו, ט ד"ה ד' גודלים).

ג. שיעור הדס שאמרו – בעץ מלבד העלים [כשם שאמרו בלולב לרבי יוחנן] (עפ"י ריטב"א, והובא במשנ"ב תרנ"א, וכן משמע בר"ן [ד"ה נקטם]) אך אין הוכחה משם אלא שהעלים היוצאים למעלה מראשו אינם בהשבון, אך למטה יתכן שאין למדוד אלא ממקום העלים משום שרק משם הוא 'עץ עבות'. וכן כתב בשפת אמת מעצמו. ובספר בכורי יעקב נשא ונתן בדבר. וכן הטפח העודף בלולב על ההדס, מודדים משררת ההדס ולא מקצה עליו. וצ"ע בפוסקים (שפת אמת).

סב. איזהו 'ענף עץ עבות' הכשר למצוה?

הדס 'עבות' כשר, ושאינו עבות פסול. ופירש רב יהודה 'עבות' – שעומדים שלשה שלשה עלים בקן (רש"י: יוצאים מתוך עוקץ אחד. וכתבו התוס' שחומרא גדולה היא כי אין זה מצוי. וכתבו שמה אין הכוונה לעוקץ אחד ממש אלא כשהם סמוכים ודבוקים זה בזה נקרא 'עוקץ אחד'). רב כהנא אמר: אפילו שנים ואחד (שני עלים מעוקץ אחד, ועלה אחד מלמטה עולה ורוכב על השנים. רש"י ור"ן). רב אחא בנו של רבא מהדר על שנים ואחד הואיל ויצא מפי רב כהנא. אמר לו מר בן אמימר לרב אשי: לאותו הדס היה קורא אבא 'הדס שוטה'.

א. כתבו הראשונים עפ"י פשט הגמרא, צריך שיהא 'עבות' בכל השיעור הנצרך. יש מהגאונים שסוברים לעכב (וכ"כ הר"ן בשם הרא"ה, שאם יש קן אחד שאינו עבות – פסול). והראב"ד כתב שבדיעבד כשר ברוב השיעור, שרובו ככולו. ויש מהראשונים שהכשיר אפילו בקן אחד שיש בו שלשה עלים (עפ"י בעל העיטור). והיו מקומות שסמכו על כך למעשה, שלא היה להם הדסים אחרים (ע' תרומת הדשן פסקים וכתבים רנט ובש"ת מהרי"ק מא). ואולם הסכימו הפוסקים (ע"ש ובש"פ) שאין למנהג זה יסוד בהלכה, אלא למצוה צריך שיהא עבות כולו, ולעכב די ברובו, ואפילו אינו בראשו (תרמו"ה).

ואפילו הדס גדול שרובו אינו 'עבות' אבל רוב שיעורו הנצרך עבות – כשר (ב"ח). ובפרי מגדים מסתפק האם מועיל אפילו במפוזר לאורך ההדס או צריך שיהא עבות ברצף אחד. ובבכורי יעקב מיקל בזה. (מובא בבאור הלכה שם).
ואין חילוק בין יום טוב ראשון לשאר הימים לענין 'עבות' (עפ"י ר"ן).

ב. נשר עלה אחד מכל קן, לדעת הרא"ה לא בטל שם 'עבות' ממנו. והר"ן כתב להחמיר בדבר. [אך גם לשיטה זו, אם ברוב שיעורו נשאר עבות, אפילו נשרו כל העלים שבמיעוט – כשר עפ"י משנ"ב תרמו סקי"ח].

ג. גם אם העוקצים של שלשת העלים אינם במישור אחד ממש, אם אך אפשר למתוח קן אחד בין שלשתם בתחילתם, שפיר דמי (עפ"י חדושים ובאורים סי' ה בשם החו"א; הסכמת הגרש"א לספר ארבעת המינים. ופעמים אף כשאין קו שווה שפיר דמי אלא שתלוי הדבר בטביעות עין של המראה הכללי וקשה למסור כללים ברורים בדבר. ע' הליכות שלמה פ"י הערה 43 בשם הגרש"א).

ד. הרש"ש כתב שאם העלים אינם שוכבים על הקנה – פסול. ובספר בכורי יעקב כתב שאמנם הידור הוא לו שהעלים זקופים וחופים את הקנה אבל אין הדבר מעכב, ואפילו הם נוטים למטה – כשר.

ה. הדס שראשו רך – כשר למצוה (הגרש"א, מובא בהלכות חג בחג. ואמר שאין לחוש למש"כ בספר אגלי טל שלרש"י והראב"ד יש לפסלו אם אין שם עץ קשה כשיעור הדס).